

บทที่ 3

ระเบียบวิธีการวิจัย

การศึกษาวิจัยนี้เป็นการศึกษาโดยใช้วิธีเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมุ่งศึกษาถึง ความขัดแย้งการใช้น้ำของชุมชนที่สูงบริเวณน้ำแม่ขานตอนบน อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งผู้วิจัยได้เข้าไปศึกษาตัวตนเอง เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลในด้านต่าง ๆ ของหมู่บ้าน เพื่อศึกษาการใช้น้ำของชุมชนที่สูงบริเวณน้ำแม่ขานตอนบน เพื่อศึกษาถึงความขัดแย้งของการใช้น้ำของชุมชนที่สูงบริเวณน้ำแม่ขานตอนบน และเพื่อศึกษาถึงแนวทางการแก้ไขปัญหาของความขัดแย้งการใช้น้ำของชุมชนที่สูงบริเวณน้ำแม่ขานตอนบน ซึ่งมีระเบียบวิธีการดำเนินการวิจัยตามขั้นตอน ดังต่อไปนี้

- ข้อมูลและแหล่งข้อมูล
- ประชากรที่ศึกษา
- เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา
- การเก็บรวบรวมข้อมูล
- การตรวจสอบข้อมูล
- การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลและแหล่งข้อมูล

1) ข้อมูลทุติยภูมิ

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเบื้องต้นโดยการค้นคว้าข้อมูลโดยให้ครอบคลุมเนื้อหาโดยใช้เอกสาร ตำรา เอกสาร รายงานการวิจัย ผลงานวิจัย วิทยานิพนธ์ จุลสาร วารสาร เอกสาร การเรียนการสอน การประชุมสัมมนา และสื่อต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เป็นแนวทางให้เกิดการพัฒนา กรอบแนวความคิด และแนวทางในการศึกษา เพื่อพิจารณาความเหมาะสมของเนื้อหา ตลอดจนแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ให้เหมาะสมยิ่งขึ้น

2) ข้อมูลปฐมภูมิ

2.1 การสำรวจข้อมูลเบื้องต้นในพื้นที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของชุมชน สภาพทางภูมิศาสตร์ ประวัติความเป็นมา วัฒนธรรมประเพณี ความคิด ความเชื่อ การศึกษา โครงสร้างทางสังคม

2.2 ศึกษาข้อมูลจากกลุ่มเป้าหมาย เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้อง ผู้วิจัยได้กำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Information) ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

2.2.1 ผู้อาวุโส ผู้นำทางความเชื่อของชุมชน และผู้รู้ของชุมชน ได้แก่ ผู้อาวุโสหมู่บ้านห้วยเต่า และหมู่บ้านแม่ตะละ

2.2.2 ผู้ให้ข้อมูลหลักแบบเป็นทางการ และแบบไม่เป็นทางการ ได้แก่ ผู้นำชุมชน ผู้ใหญ่บ้าน ตัวแทนองค์กรชุมชน

2.2.3 ราษฎรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ศึกษา

ประชากรที่ศึกษา

เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเกี่ยวกับความขัดแย้ง จึงเลือกศึกษากลุ่มราษฎรที่อาศัยอยู่ต้นน้ำ และกลุ่มผู้ที่อยู่ท้ายน้ำ ประกอบด้วยราษฎร 2 หมู่บ้านรวมมี 427 คน จำนวน 83 ครัวเรือน จำแนกเป็น

หมู่บ้าน	จำนวนครัวเรือน (ครัวเรือน)	จำนวนประชากร (คน)
1. บ้านแม่ตะละ	35	235
2. บ้านห้วยเต่า	48	192
รวม	83	427

ผู้ให้ข้อมูลหลักในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ คือ ราษฎรที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านแม่ตะละ และบ้านห้วยเต่า ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจาก

ผู้นำชุมชน ผู้ใหญ่บ้าน	จำนวน	12	คน
กลุ่มแม่บ้าน เยาวชน และกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้)	จำนวน	7	คน
ผู้อาวุโส ผู้นำทางความเชื่อของชุมชน	จำนวน	8	คน
ราษฎรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ศึกษาจากทุกครัวเรือน	จำนวน	83	ครัวเรือน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้การศึกษาเชิงคุณภาพ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุมตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาที่กำหนดไว้ ซึ่งผู้วิจัยได้ใช้วิธีศึกษาหลาย ๆ แบบผสมผสานกันให้สอดคล้องกับช่วงเวลา เพื่อให้ได้ข้อมูลที่จริงจากปรากฏการณ์ที่แท้จริงในชุมชน โดยใช้เครื่องมือในการจัดเก็บรวบรวมข้อมูลมีรายละเอียดดังนี้

1) การสัมภาษณ์ (Interview) การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ หรือการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง ด้วยการกำหนดแนวคำถามแบบปลายเปิด จะสอบถามจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก ซึ่งการสัมภาษณ์ที่ใช้เหมาะที่ใช่เพื่อทราบข้อมูลทางวัฒนธรรม เพื่อให้รู้แบบลงรายละเอียดเรื่องระบบคิด ทักษะคิด และการให้ข้อมูลของบุคคลต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ ซึ่งเป็นไปตามบริบทของชุมชน หรือกลุ่มสังคมนั้น ๆ อีกทั้งการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างยังช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้ถามและผู้ตอบอีกด้วย โดยยึดวัตถุประสงค์ของการศึกษาเป็นเกณฑ์ โดยผู้วิจัยทำหน้าที่ตั้งคำถาม ชักถาม จดบันทึก ซึ่งมีประเด็นในการสัมภาษณ์ คือ

- 1.1. ข้อมูลส่วนบุคคลของเกษตรกรและข้อมูลหมู่บ้าน ได้แก่ ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน และการก่อตั้งหมู่บ้าน ข้อมูลทางวัฒนธรรมประเพณี ความคิด ความเชื่อ
- 1.2. ข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบการเกษตร ได้แก่ ปริมาณพื้นที่เกษตร การผลิต วิธีการผลิต การพิจารณาชนิดพื้นที่ปลูก ระบบเศรษฐกิจของหมู่บ้าน
- 1.3. ข้อมูลเกี่ยวกับการใช้น้ำ ได้แก่ วิธีการใช้น้ำ รูปแบบการใช้น้ำ ปัญหาอุปสรรค และข้อขัดแย้งในการใช้น้ำ

2) การสังเกตการณ์ (Observation) โดยใช้เทคนิคการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมควบคู่กันไปเพื่อความสมบูรณ์ของข้อมูล โดยผู้สังเกตเข้าร่วมกิจกรรมกับราษฎรด้วยกัน สังเกตวิถีชีวิตการทำมาหากิน ความเป็นอยู่ของคนในชุมชน การประชุม

หมู่บ้าน เข้าร่วมประเพณี พิธีกรรม และเทศกาล กิจกรรมที่สำคัญ ๆ ของชุมชนและพยายามให้ราษฎรยอมรับว่าผู้วิจัยมีสถานภาพบทบาทเช่นเดียวกับตน เพื่อให้ผู้ถูกสัมภาษณ์แสดงความคิดเห็นออกมา เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับความขัดแย้ง การแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง โดยผู้วิจัยทำหน้าที่สังเกต ตั้งคำถาม ชักถาม และจดบันทึก

3) การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ในการจัดทำสนทนากลุ่มนี้ในการพูดคุยราษฎรได้ระดมความคิดร่วมกันเพื่อให้ได้ข้อมูลได้แก่ ข้อมูลพื้นฐาน เรื่องความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชน มีสาเหตุมาจากอะไร แนวทางแก้ไขความขัดแย้ง มีองค์กรอะไรเข้ามาเกี่ยวข้องของกลุ่มดังกล่าวได้แก่ กลุ่มเกษตรกรโดยมีสมาชิกกลุ่มครั้งละประมาณ 7 คน

อุปกรณ์บันทึกเสียงและบันทึกภาพ การจดบันทึกแบบคร่าวๆ ขณะที่พูดคุยและสังเกตเห็นได้ เพื่อป้องกันการลืม แต่ต้องไม่ให้ผู้ตอบรู้ว่ามีการบันทึกด้วยเพราะจะทำให้ผู้ตอบรู้สึกอึดอัดกับการตอบคำถาม โดยการสัมภาษณ์ผู้ถามสามารถปรับคำถามได้ตลอดเวลาเพื่อเป็นการให้ผู้ตอบไม่รู้สึกกดดันระหว่างที่ให้ข้อมูล อีกทั้งเป็นการให้ข้อมูลที่เป็นไปตามธรรมชาติ นอกจากนี้ยังใช้วิธีบันทึกเทปในการสัมภาษณ์ เพื่อเก็บรายละเอียดของข้อมูล และกล้องถ่ายรูปเพื่อทำการบันทึกภาพกิจกรรมและปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในขณะที่เก็บข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้ทำการศึกษาได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยมีขั้นตอน ดังนี้

- 1) ขอความร่วมมือจากผู้ให้ข้อมูลหลักเพื่อให้ทราบข้อมูลพื้นที่
- 2) ทำความคุ้นเคย และแจ้งวัตถุประสงค์ของการมาให้ทราบ และทำความเข้าใจ

ในเนื้อหาสาระที่ต้องการกับกลุ่มเป้าหมาย

3) ผู้ทำการศึกษาได้เข้าไปเก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่กลุ่มผู้ที่อยู่ต้นน้ำและ กลุ่มผู้ที่อยู่ท้ายน้ำ ประกอบด้วยราษฎร 2 หมู่บ้านรวมมี 427 คน จำนวน 83 ครัวเรือน

4) หลังจากได้ข้อมูลมาพอสมควรจากการสังเกตและสัมภาษณ์ ผู้วิจัยจึงขอความร่วมมือจากผู้นำหมู่บ้านในการนัดราษฎรภายในหมู่บ้าน เพื่อทำการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เพื่อเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลเพิ่มเติมจากที่เก็บไปแล้วแต่ยังขาดประเด็นที่ขาดหายไป ทำให้ไม่เพียงพอในการวิเคราะห์และประมวลผล

5) นำข้อมูลที่ได้มาเรียบเรียง ทำการแยกแยะเป็นหมวดหมู่ และพิจารณาถึงความเพียงพอของข้อมูล ทำเป็นบันทึกที่มีการขยายความมากขึ้น โดยวิเคราะห์เปรียบเทียบกับ

กรอบแนวคิด และประเด็นศึกษา หากยังขาดข้อมูลก็ทำการเก็บข้อมูลเพิ่มเติม นอกจากนั้นทำการตรวจสอบข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลในอีกหลายลักษณะ เช่น การถามซ้ำเมื่อระยะเวลาผ่านไป ระยะเวลาหนึ่งด้วยคำถามเดิม ดำเนินการดังกล่าวจนกระทั่งได้ข้อมูลพอเพียงพอต่อการตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัยจึงสามารถนำไปวิเคราะห์และประมวลผลการศึกษาต่อไปได้อย่างสมบูรณ์

การตรวจสอบข้อมูล

หลังจากการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งหมดแล้ว ผู้วิจัยได้ทำการตรวจสอบความสมบูรณ์ ความถูกต้องของข้อมูล และตรวจสอบความเป็นเอกภาพของข้อมูล โดยตรวจสอบความเป็นลักษณะเดียวกัน ทิศทางเดียวกันของคำตอบ เพื่อไม่ให้ลักษณะของคำตอบบิดเบือนไปจากคำตอบที่ถูกต้อง เพื่อให้ครอบคลุมเนื้อหาและครบถ้วนตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยใช้การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า ซึ่งมีวิธีการ ดังนี้ (สุภางค์ จันทวานิช, 2536 อ้างใน ชยุดิ ผลชวนปัญญา, 2543)

1) การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล ในลักษณะที่พิจารณาจากองค์ประกอบ 3 อย่าง บุคคล กิจกรรม และ เวลา เพื่อดูความเหมือน และแตกต่างของข้อมูล เพราะเป็นองค์ประกอบที่จำเป็นต่อกระบวนการสืบทอดความคิด หากมีการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับเวลาบุคคล และกิจกรรมของผู้ให้ข้อมูลหลักแล้ว ข้อมูลจะเหมือนเดิมหรือไม่ ถ้าหากข้อมูลที่ได้มานั้นเหมือนกัน หรือ ซ้ำๆ กัน ผู้วิจัยถือว่าข้อมูลนั้นเชื่อถือได้ และเป็นข้อมูลที่แท้จริง

2) การตรวจสอบข้อมูลสามเส้าด้านวิธีการรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและแบบไม่มีส่วนร่วม ในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน ควบคู่กันไปกับการสัมภาษณ์เจาะลึก และการสนทนากลุ่ม พร้อมการศึกษาข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ และงานวิจัยประกอบ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้อง และตรงกับความเป็นจริงมากที่สุด

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาข้อมูลโดยการนำมาเขียนการวิจัยเชิงพรรณนา จะใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลตามประเด็นที่ศึกษาดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) การวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนที่ศึกษา การเก็บข้อมูลในพื้นที่ที่ศึกษา และแหล่งข้อมูลต่าง ๆ เช่น หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง จะทำการวิเคราะห์ข้อมูลไปพร้อม ๆ กัน ตลอดเวลาที่ทำเนิการวิจัย ทำการจัดหมวดหมู่เป็นด้าน ๆ ได้แก่ ประวัติชุมชน สภาพภูมิศาสตร์ ประชากร สภาพทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ รวมทั้งข้อมูลด้านสถาบันและองค์กรต่าง ๆ ในชุมชน

2) การวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับเนื้อหาของการวิจัยในประเด็นสภาพของความขัดแย้ง กระบวนการจัดการกับความขัดแย้งของชุมชน ทำการรวบรวมพร้อมกับการวิเคราะห์ข้อมูลไปด้วย เพื่อให้ครบถ้วนสมบูรณ์ตามประเด็นที่ต้องการ

ข้อมูลที่ได้ในประเด็นต่างๆ นี้ ผู้วิจัยได้นำมาจัดเป็นหมวดหมู่และวิเคราะห์เนื้อหาเชิงลึก เพื่อหาความเชื่อมโยง และหาความสัมพันธ์ของข้อมูล เพื่อให้สามารถนำไปสู่ความเข้าใจในเรื่องความขัดแย้งของการใช้น้ำ บริเวณน้ำแม่ชานตอนบน โดยอาศัยข้อมูลเชิงเอกสารงานวิจัย ประกอบการวิเคราะห์ร่วมกับผู้ให้ข้อมูลหลัก แล้วสรุปเนื้อหาความรู้ความเข้าใจในการศึกษา ออกมาอย่างเป็นเหตุเป็นผลเชิงพรรณนา